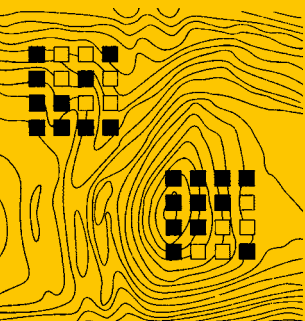

Año 2019-2020. urtea

N.º 31-32. zk.

TRABAJOS DE ARQUEOLOGÍA NAVARRA

SEPARATA

Zalduako aztarnategi arkeologikoa: 2020ko indusketa kanpaina

Oihane Mendizabal Sandonís, Ekhine Garcia-Garcia,
Juan Mari Martinez Txoperena, Rafa Zubiria,
Juantxo Agirre Mauleon

Zalduako aztarnategi arkeologikoa: 2020ko indusketa kanpaina

Yacimiento arqueológico de Zaldua: campaña de excavación de 2020

Zaldua archaeological site: 2020 Excavation Campaign

Oihane Mendizabal Sandonís
UPV/EHU. Aranzadi Zientzia Elkartea
omendizabal@aranzadi.eus

Ekhine Garcia-Garcia
Aranzadi Zientzia Elkartea. SOT Prospecció Arqueògica
ekhinegarcia@yahoo.com

Juan Mari Martinez Txoperena
Aranzadi Zientzia Elkartea
txoperena@gmail.com

Rafa Zubiria
Aranzadi Zientzia Elkartea
rafzubiria@gmail.com

Juantxo Agirre Mauleon
Aranzadi Zientzia Elkartea
zuzendaritza@aranzadi.eus

DOI: <https://doi.org/10.35462/TAN31-32.13>

Nafarroako Gobernuaren ondare arkeologiko eta paleontologikoan esku hartzeko toki-erakundeentzako laguntzak, Auritz/Burgeteko Udala.

Esker emateak: Indusketa kanpainen parte hartu duten boluntarioei baita proiektu hau aurrera ateratzen lagundu duten guztiei ere.

LABURPENA

Zalduako aztarnategi arkeologikoa Ibañetako pasabidearen magalean kokatuta dago, gaur egungo Auritz/Burguete eta Aurizberri/Espinal (Erroibar/Valle de Erro) herrien artean. Bertan egindako hainbat motatako ikerketek eta eskuhartzeek (geofisikoak, geoarkeologikoak eta arkeologikoak, nagusiki) erromatar garaiko herrigune bat identifikatu dute, K.a. I. eta IV. K.o. mendeen bitartekoa eta Pirinioak zeharkatzen zituen galtzadari lotuta izanzen zena. 2017-2020 urteen artean gehien ikertu den eraikinetako bat kokagunearen erdialdean dagoen termagunea da, izan ere, eremu horretan zentratu baitira indusketa arkeologikoko kanpainak.

Gako hitzak: aztarnategi erromatarra; Pirinioa; galtzada; termagunea.

RESUMEN

El yacimiento arqueológico de Zaldua se encuentra situado bajo el paso de Ibañeta, entre las localidades actuales de Auritz/Burguete y Aurizberri/Espinal (Erroibar/Valle de Erro). Diversos tipos de investigaciones e intervenciones en el lugar (geofísicas, geoarqueológicas y arqueológicas, principalmente) han identificado un núcleo de población de época romana, ocupado entre los siglos I a. C. y IV d. C., vinculado a la calzada que atravesaba el Pirineo. Uno de los edificios más investigados es el complejo termal, situado en el centro del enclave, donde se han centrado las campañas de excavación arqueológicas entre los años 2017 y 2020.

Palabras clave: asentamiento romano; Pirineo; calzada; complejo termal.

ABSTRACT

The archaeological site of Zaldua is located close to the Ibañeta/Roncesvalles mountain pass, between the nowadays towns of Auritz/Burguete and Aurizberri/Spinal (Erroibar/Erro Valley). Different research and interventions on the site (mainly geophysical, geoarchaeological and archaeological) have identified a population centre from the Roman period, dates between the I st BC and the IV th century AD, linked to the road that crossed the Pyrenees. One of the most researched buildings is the thermal complex, located in the centre of the settlement, where the archaeological excavation campaigns have focused between 2017 and 2020.

Keywords: roman site; Pyrenees; road; thermal complex.

1. SARRERA. 2. TERMAGUNAREN AZTARNAK 2017-2020. 3. ONDORIOAK.
4. BIBLIOGRAFIA.

1. SARRERA

Pirinioetako Ibañetako pasabidea izan zen Antzinaroan zehar Akitania eta iberiar penintsula lotzen zituen komunikazio-bide nagusia. Dena den, eskualde honen iragan erromatarrari buruzko lehen ikerketak ez ziren XX. mendearen hasierara arte egin, Julio Altadillek Aurizberriko herriaren iparraldean aurkitutako hondakin batzuk, beharbada, *Iturissa* mansiokoak izango zirela adierazi zuenean (Altadill, 1922). Gune hori literatura iturri klasiko batzuetan aipatzen da, horien artean Ptolomeoren Geografian (2.6.67), Antoninoren Ibilbidean (455.6) eta Ravenako Anonimoaren Cosmografian (311.14).

1984an J. M. Martínez Txoperenak, bertako ikertzaileak, arlo honi buruzko perzeptzioa aldatuko zuen lehen aurkikuntza garrantzitsua egin zuen. Ateabalsa izeneko inguruan (Aurizberri, Erroibar) aurkitutako aztarna materialek komunitate zientifikoaren interesa piztu zuten eta ingurune horretan lehen indusketa arkeologikoak hasi ziren (Peréx & Unzu, 1998). Zenbait kanpaina arkeologikoren ondoren, zonaldean bi nekropoli eta kokaleku baten aztarnak dokumentatu ziren (Unzu & Peréx, 2010).

Aurkikuntza horietatik harago, Aranzadi Zientzia Elkarteko talde bat Ibañetako pasabidea zeharkatuko zuen galtzadaren aztarnak aztertzen hasi zen, eta Pirinioetako pasabide horren inguruko lehen miliario epigrafikoak aurkitu zituzten, Mugarriluzekoak, hain zuzen ere (Martínez & Zubiria, 2017). Une horretatik aurrera, 2012. eta 2017. urteen artean, zundaketa arkeologikoen eta inguruetakoko lurretan prospekzio sakonen programa bat garatu zen. Programa horren emaitzei esker, lehen aldiz galtzada erromatarraren ibilbidea finkatu ahal izan zen (Martínez & Zubiria, 2017).

Halaber, bidea ikertzen ari zirela, itxuraz galtzadarekin lotuta egon zitezkeen zenbait kokaleku aurkitu zituzten, tartean Zalduakoa (Auritz/Aurizberri). Aztarnategi horiek sakonago ezagutu ahal izateko, 2013tik aurrera miaketa geofisikoak egin ziren, eta Zalduaren kasuan, gutxienez 4,5 hektareako hiri-egitura oso bat erakutsi zuten (Garcia Garcia, Martínez Txoperena, Sala, Aranburu, Agirre Mauleon, 2016). Hurrengo urteetan gauzatutako miaketa geofisiko, zundaketa geoarkeologiko eta indusketa arkeologikoek kokagune erromatarrari buruzko ezagutza zabaldu zuten. Esate baterako, herrigunea galtzadaren bi aldeetan egituratuta zegoela edo tamaina eta funtzio anitzeko eraikinez osatuta zegoela (Garcia Garcia, 2017; Garcia Garcia et al., 2017). Galtzadaren azpiko prestaketa maila batean zegoen ikatz-mailatik lortutako lagina erradiokarbonoaren bidez datatu zen eta K.a. 170-50 K.o. datazioa¹ eskaini zuen. Ondorioz, badirudi, kokalekua K.a. I. mendetik aurrera garatuko zela eta jarduera K.o. IV. mendearen erdialdean eten zela.

2. TERMAGUNAREN AZTARNAK 2017-2020

Orain arte gehien ikertutako eraikuntza konplexu termal gisa interpretatutakoa da, herrigunearen erdialdean kokatutako eraikina, hain zuzen ere. Multzo horretan 2012an Zalduan egindako zundaketa arkeologikoen lehen kanpainan esku-hartu zen lehenengoz (Agirre Mauleon, Martínez Txoperena & Puldain, 2012). 2013an egindako miaketa geofisikoek erakutsi zuten eraikin handia zela, galtzadaren mendebaldean finkatua (Garcia Garcia et al., 2016).

Ondorengo arkeologia-kanpainetan (2017tik 2020raino, biak barne) zenbait gela azalera osoan induskatu ziren; beste batzuk, aldiz, partzialki. Horietako gehienetan sekuentzia estratigrafiko oso konplexuak dokumentatu dira, fase eta birmoldaketa ugari onorioz. Hori horrela, gela batzuetan jatorrizko zirkulazio zoruak topatu dira (*bipedalis* berrerabiliak), beste batzuetan, ostera, soilik prestaketa mailak (morterozko prestaketa mailak) edo egiturazko elementuak (*pilae*-ak, erregularizazio betekinekin).

Beharbada, 2020ko indusketa kanpainan topatutako aztarna garrantzitsuenetako bat eraikinaren (eta aldi berean herrigunearen) azken urteetako momentuarekin lotuta egongo litzatekeen labearen egitura izango da. Harrizko egitura baten kontra kokatutako forma zirkularreko hutsune bat erregistratu da eta barnean errubefaktatutako harri ertain zein handiak eta buztin lohitsuazko betekinarekin nahastuta. Horrekin batera 27,1kg burdina-zepa ere bildu dira, guztia 3,34 m²ko azalera kontzentratuta. Ondorioz, minerala erreduzitzeko erabilitako zen edo behintzat, jarduera metalurgikoe-tara bideratutako labe gisa interpretatu da. Betekinaren barnean Konstantino I.aren

1 AMS datazio erradiokarbonikoa, Uppsala Univeristet (Ua) erakundeko la Ngström Laboratory/Tandem Laboratoryk egin zuen. Emaitza 2036 ± 30 B.P. (Ua-49617) izan zen. A kalibrazioa (Reimer et al., 2013) probabilitateen banaketa adierazten du tarteen arabera: K.a 170-130 (% 5,6) eta K.a. 120 - K.o. 50 d. C. (% 89,8), hau da, mailaren prestakuntza, % 95,4eko probabilitatearekin, K.a. 170 eta K.o. 50 urteen artean datatu da.

1. irudia. Miaketa geofisikoen emaitzak (txuri beltzean georradarrarenak eta txuri urdinean magnetikoarenak). Egilea: E. Garcia-Garcia.

garaikoa (K.o. 324-337) den txanpon bat identifikatu da² eta horrek egituraren erabilera K.o. IV. mendearen erdigunean kokatzen du. Gainera, erlazio estratigrafikoak adierazten du betekin hau osatzen den momentuan termaguneko pareta batzuk dagoeneko abandonu egoeran daudela. Beraz, esan daiteke garai horren inguruan termen konplexua, zonalde horretan behintzat, jatorrizko funtzioetik kanpo egongo zela, mota horretako jarduera produktiboak ez baitziren bateragarriak termen erabilerarekin.

2. irudia. Termen eraikinaren aire argazkia 2020ko indusketa kanpaina amaitu ostean. Egilea: J. Etxegoien.

Eraikuntza aztarnak eraikina I. mendearen hasieratik IV. mendearen erdira arte erabili izan zela erakusten dute, data horretan behin-betiko amortizatu baitzen, birmoldaketa ezberdinak jasan ondoren. Material arkeologikorik ugariak eraikuntza materialen aztarnak izan dira, mota anitzeko adreilu zatiak, marmol harlauzak, hodiak, zatiak, etab.; zeramika aztarnak batez ere arrunta, engobatua eta *terra sigillata*

2 Mikel Legorburu Arzamendik egindako identifikazioa, Aranzadi Zientzia Elkartzeko numismatika adituak.

motakoak (Mendizabal & Principal, 2019); eta azkenik, metalezko objektuak hala nola mota askotariko iltzeak, zepak, ale indeterminatu asko, etab. Dena den, gune honen potentzia arkeologikoa oso handia dela ikusita, baliteke etorkizuneko ikerketetan tarte kronologiko hori zabaltzea.

Era berean, 2018ko kanpainen iparraldeko gelan dokumentatutako material batzuek agerian uzten dute eraikinaren eta bertan zeuden pertsonen garrantzia: urrezko eraztunak edo brontzezko amuleto edo kutunak (*fascinus* eta *lunula* bana), esaterako. Objektu pertsonal horiek eraikuntzan baliatutako material eta teknikekin, zein egunerokotasunean arruntagoak ziren beste objektu batzuekin batera (luzernak, *acus crinalis*-ak, aisialdirako joko fitxak eta dadoak, etab.), bertako erabiltzaileak erromatar garaiko bizimodu eta ohituretan integratuta zeudela adierazten dute.

Bien bitartean, 2020. urtean aztarnategiko arkeologikoaren musealizazio fisikoan lehen esku-hartzeak burutu dira. Ekimena Nafar Gobernuko Ondare Historikoaren Zerbitzuak finantziatua du eta termagunearen bi gelen kontsolidazioan oinarritu da. Horretaz gain, bi informazio panel ezarri dira, lehena Zalduako zelaiaren sarbidean eta bigarrena, termen indusketa eremuaren ertzean. Era berean aztarnategiaren eta harekin lotutako aurkikuntzei buruzko informazioa biltzen duen webgunean sortu da www.pyrena.eus estekan³. Bi egitasmo horiek herrigunearen dibulgazio eta gizarteratzean mugarriz garrantzitsuak izan dira, aztarnategiaren ikerketarekin batera proiektuaren helburu baitira.

3. ONDORIOAK

Azken hamarkadetan egindako ikerketek Ibañetako pasabidearen inguruan zegoen erromatar garaiko ikuspegia asko aldatu dute: Ateabalsa eta Otegiko nekropolieta-tik (Aurizberri, Erroibar) hasi, miliario eta galtzadaren ibilbidearekin jarraitu eta Zalduako (Auritz/Aurizberri) aztarnategiaren aurkikuntzen ondorioz. Halaber, termaguneko aztarnek bertako jarduerak epe luzez mantendu zirela adierazten dute, gutxienez hiru mendetan zehar (betiere testu hau idatzi den momentura arte eskuragarri izan diren aztarnak kontuan hartuta).

Nolanahi ere, ikerketa hasierako puntuan kokatzen da oraindik, hainbat arlotan galderak erantzunak baina ugariago direlako. Dirudienez, kokagunearen sorrera galtzadaren eraikuntzarekin lotuta izango zen K.a. I. mendearen azken hamarkadetan edota K.o. I. aren hasieran. Batez ere bidearen eta pasabidearen kontrolarekin lotuta egongo zela pentsa daiteke. Bestalde, inguruko mendietan kokatutako meategien ustiaketa jarduerak ere (Beyrie, Galop, Monna & Mougin, 2003; Parent, Duren & Larre, 2016), garrantzia izango zuten, 2020an induskatutako labeak edo 2015ekoak dokumentatutakoak iradokitzen duten moduan.

3 Hau ere Nafarroako Gobernuak diruz lagundutako ekimena izan da.

Aztarnategiko abandonuari buruz, ordea, zalantza gehiago daude, giza jarduerak IV. mende erdialdean eteten baitira, oraingoz ezezagunak diren arrazoiengatik. Oraingo datuen arabera, ez da amaiera bortitzik iradokitzen duen elementurik. Termen konplexua osatuko zuten eraikuntza egitura askotan lapurreta eta arpilatze zantzuak dokumentatu dira, biztanleak inguruko beste lekuren batera materiala eramane zutenaren seinale. Baina deigarria da jarduera horien aztarnak antzinate berantiarrean egin zirela eta ez geroagoko kronologietan.

4. BIBLIOGRAFIA

- Agirre Mauleon, J., Martínez Txoperena, J. M. & Puldain, J. (2012). *Proyecto de prospección arqueológica en los términos municipales de Luzaide-Valcarlos, Orreaga-Roncesvalles, Auritz-Burguete, Erroibar-Valle de Erro y Artziabar-Valle de Arce*. Txostena (argitaratu gabea).
- Altadill, J. (1922). Geografía Histórica de Navarra. Los despoblados. *Boletín de la Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de Navarra*. 52, 261-265.
- Beyrie, A., Galop, D., Monna, F. & Mougín, V. (2003). La métallurgie du fer au Pays Basque durant l'Antiquité. Etat des connaissances dans la vallée de Baigorri (Pyrénées-Atlantiques). *Aquitania*, 19, 44-66.
- García García, E. (2017). *Geofisika tekniken karakterizazioa Euskal Herriko Antzinaroko aztarnategi arkeologikoetan* (doktore tesia). UPV/EHU.
- García García, E., Martínez Txoperena, J. M., Sala, R., Aranburu, A., Agirre Mauleon, J. (2016). Magnetometer Survey at the Newly-discovered Roman City of Auritz/Burguete (Navarre). Results and Preliminary Archaeological Interpretation. *Archaeological Prospection*, 23(4), 243-256.
- García García, E., James Andrews, D., Iriarte, E., Sala, R., Aranburu, A., Hill, J., Agirre Mauleon, J. (2017). Geoarchaeological Core Prospection as a Tool to Validate Archaeological Interpretation Based on Geophysical Data at the Roman Settlement of Auritz/Burguete and Aurizberri/Espinal (Navarre). *Geosciences*, 7(4), 104.
- Martínez Txoperena, J. M. & Zubiria Mujika, R. (2017). La vía de Hispania a Aquitania en el Paso del Pirineo por Ibañeta. Resultado de la investigación sobre la calzada romana desde Campo Real-Fillera a Donazaharre/Saint-Jean-Le-Vieux. *Jornadas sobre las calzadas romanas en la Antigüedad* (151-204. or.). Donostia: Arantzadi Zientzia Elkarte.
- Mendizabal, O. & Principal, J. (2019). Le dépotoir du complexe thermal de la ville romaine de Zaldua (Auritz/Burguete, Haute Navarre): L'ensemble céramique. *Actes du Congrès de Maubeuge-Bavay* (613-621.or.).
- Parent, G., Duren, A., Larre, F. (2016). Le site minier antique de Mehatze. *Trabajos de Arqueología Navarra*, 28, 157-197.
- Peréx Agorreta, M. J. & Unzu Urmeneta, M. (1997-1998). Necrópolis y poblado de época romana en Espinal (Navarra). *Trabajos de Arqueología Navarra*, 13, 75-156.
- Unzu Urmeneta, M. & Peréx Agorreta, M. J. (2010). Segunda necrópolis de incineración de época romana en Espinal (Navarra). *Trabajos de Arqueología Navarra*, 22, 93-114.